

excitans cognitionem, ex qua consequitur affectio quaedam spontanea voluntatis; ipsa autem cognitio et affectio sunt intrinsecae; et prout formaliter causae liberae insunt, eam movent ad actum liberum, quo effectus ponitur. Inest enim quaedam vis cognitioni et affectioni praevertenti respectu actus liberi subsequentis: ideo enim illae adhibentur ut hic existat. Quatenus proinde cognitio est suasio, vel persuasio quaedam, et actus voluntatis est propensio et affectio ad aliquid, ex vi propria suasionis et propensionis existentis formaliter in animo, flectitur moraliter voluntas ad actus conformes illi suasioni et propensioni.

Triples status causae (loquimur de causis finitis) distinguuntur potest: nimirum *in potentia, in actu primo, in actu secundo*. In potentia, cum sola causa est quae potest agere, ut voluntas: in actu primo, cum propter extrinseca adiuncta est proxime praeparata vel excitata ad agendum, ut voluntas cum cognitione: in actu secundo, cum actus, vel effectus ab ea procedit, ut voluntas eligens, ignis urens etc. Alter et tertius status frequenter sunt simul, sed distinguuntur certe ratione.

THESIS XIX^a

I Elementa causalitatis efficientis sunt vis, actio, effectus: actio autem vel immanens est, vel transiens, et haec vel formaliter, vel virtualiter. II Actio non est aliquid realiter medium inter causam agentem, et effectum; neque est aliquid realiter a causa procedens, eique formaliter inhaerens, quo eadem causa in actu secundo constituatur. III Actionis autem transeuntis terminus intrinsecus est extra agens, ideoque ipsa complete spectata tum in agente tum in subiecto patiente reperitur.

DECLARATIO I. PARTIS. Causam efficientem definit Aristoteles (Metaph. IX, 1.) *principium transmutationis in alio, prout aliud est*: haec autem est definitio causae agentis ad extra, et causae quidem agentis per motum, non creantis. Monet tamen ibidem Philosophus eam potentiam acti-

vam, quae est principium transmutationis in alio, maxime proprie dici potentiam, et esse primam potentiam; plura enim contineri potentia et actu, quam quae dicuntur solum secundum motum: ex quo sequitur quidem aliam agnovisse Philosophum potentiam activam quae non sit principium transmutationis in alio; non vero quod agnoverit causam creantem, ut volunt Conimbricenses in VIII Phys. c. 2. et Fonseca in II. Metaph. c. 1. Nam praeterquamquod evidentissimis argumentis constat ipsum negasse creationem; ab hoc ipso loco ea interpretatio excluditur. Nequit enim admissa potentia creante, appellari potentia maxime proprie dicta et prima ea, quae est principium transmutationis in alio, quae scilicet in subiecto agit, efficitque aliquid per motum, ut II Phys. 3, et IV Metaph. 2. de eadem re disserens, manifeste docet. Causa enim creatrix integram substantiam producit, ideoque sine motu: quare praestantior est. Censemus ergo aliam potentiam subindicatam ab Aristotele esse potentiam activam immanentem, quae non agit motu, nec aliud extra se transmutat; sed se ipsam modificat et perficit. Quae quatenus nihil ad extra facit, potest dici esse minus proprie potentia activa, seu causa efficiens.

Causa ergo efficiens generatim est principium actione sua determinans existentiam alicuius rei novae. Porro tria elementa huius causalitatis discernere licet. Et primum est *vis*, quae est potestas agendi seu efficiendi aliquid; quod enim agit, potest agere. *Vis* non eo ipso quod est, etiam agit, sed potest esse in potentia ad actum: quare possunt in ea distinguere, ut iam monuimus, veluti tria momenta, 1° cum est simpliciter in potentia ad actum, 2° cum est expedita ad actum, 3° cum reapse agit: quae quidem duo postrema possunt esse tempore simul. Cum est tantum in potentia, dicitur quoque esse in *actu remoto*; cum est expedita ad actum, dicitur esse in *actu proximo*, seu in *actu primo*: cum agit, dicitur esse in *actu secundo*. Alterum elementum est *effectus*; id nempe quod fit, quodcumque tandem sit: qui effectus res nova dicitur, quia quod fit non sup-

ponitur praeexistere actioni agentis; et reapse incipit esse, ut suo loco demonstrabitur. In hoc elemento intelligendo nulla difficultas occurrit. Explicandum est autem quid sit *actio*.

Actionis conceptum confusum omnes habemus: concipimus autem id, quo effectus a causa procedit, id quo causa in effectum influit; id nempe, quo causa constituitur agens. Actio proinde est ipsa causalitas causae; nam causalitas causae non est nisi id quo causa constituitur actu causans; id porro est ipsa productio effectus: haec autem est actio; ergo.

Actioni respondet passio; sicut enim causa efficiens est agens, ita subiectum, in quo illa agit, est patiens. Actioni ergo causae efficientis respondet passio subiecti in quo agens operatur. Passio autem non est nisi ipse effectus productus in subiecto, ipsa transmutatio, modificatio subiecti; quae prout est a causa, dicitur effectus, prout recipitur a subiecto, dicitur passio eius.

Actio locum habet tum in agente immanenter, tum transeunter: utrique enim actionem tribuimus, ac dicimus agere tum intellectum ratiocinantem, tum ignem calefacientem. Distinguitur proinde actio immanens, et transiens. Subiectum actionis transeuntis est extra agens, sive subiectum patiens est aliud a subiecto agente; quare, actio dicitur transiens, veluti ab agente transiens ad patiens. E contrario subiectum actionis immanentis non est aliud ab agente, sive subiectum patiens idem est ac agens; ideoque vocatur immanens, quia manet in agente. Terminus actionis immanentis appellatur *actus* potius quam effectus; effectus autem nomine proprie intelligitur id quod extra se agens producit.

Hactenus descripta est brevi actio immanens et transiens formaliter. Est autem et actio formaliter immanens, et simul virtualiter transiens, quae est actio effectiva Dei, quam nunc innuisse sufficiat. His praelibatis quaestio est de conceptu distincto actionis: quid nimirum sit id quod dicitur actio, et quid proprie sit actio transiens, seu quodnam sit proprium discrimen eius ab immanente.

DEMONSTRATIO II. PARTIS. Agens illud, quod habet vim efficiendi, quae potest esse in statu potentiae, eo ipso quod agit, modum quemdam novum habet accidentalem; vere enim se habet alio modo ac enim non agit. Porro hic modus est ipsum exercitium activitatis, quod deesse potest existente activitate. Quaeritur autem per quid constituatur formaliter huiusmodi exercitium.

Facile quidem convenit inter omnes actionem non esse aliquid medium realiter distinctum inter agens et effectum. Ratio est, quia quod est huiusmodi debet esse distinctum ab utroque. Iam vero cum sit actio agentis, debet esse ab agente; id autem quod ab ipso est, et est ab eo distinctum, est effectus eius; ergo nihil est realiter medium ab utroque distinctum inter agens et effectum; quia quidquid statuas, erit effectus quidam agentis.

At quaestio esse potest utrum praeter permanentem activitatem agentis actio agentis sit aliquid ab ipso procedens, et ipsi formaliter inhaerens, quo agens constituatur in actu secundo agens, ita ut illud pertineat ad ipsam constitutionem integrae causae, a quo effectus procedit. Quaeritur scilicet utrum causa agens in actu secundo differat a se ipsa in actu primo existente per aliquid realiter ei inhaerens, quod sit actio eius, et quo sit actualiter principium effectus. Id vero si asseratur, non videtur poni aliquid medium inter agens et effectum; nam huiusmodi actio spectat ad agens: Quaestio haec fieri potest tum quoad operationes transeuntes, tum quoad operationes immanentes; sicut enim se habet agens operatione transeunte ad effectum quem extra se producit, ita se habet agens operatione immanente ad effectum, qui in ipso manet. Quare si actio est aliquid ab agente procedens, ipsique formaliter inhaerens, quo agens in actu secundo constituitur, ea in utroque agente locum habere debet.

Sententia autem affirmans ita explicari et suaderi potest. Nam secus non videtur intelligi posse quomodo causa sit vere causa effectus alicuius. Sane ponatur causa necessaria agens ad extra, puta ignis. Cum omnes adsunt requi-

sitae conditiones, existente causa et subiecto, in quo effectus produci possit, puta ligno, effectus adest. Cur vero adest? in hypotesi quod aliquis actus sive operatio in agente non sit distincta ab effectu, ideo effectus ignis sive combustio videtur adesse, quia ignis praesens est immediate materiae combustibili. At si ita est, non causa, sed ad summum occasio combustionis ignis dicendus erit. Quid enim agit? comburit: sed combustio, quae non est nisi in ligno, est eius effectus; at quomodo ab igne est, et cur ei in acceptis refertur? an quia ab eo dependet? Sed quaeritur ratio eaque ontologica cur ab eo dependeat; an quia ignis determinat existentiam combustionis? Sed hoc est quod quaeritur, quomodo scilicet dicatur ignis determinare combustionem, si a parte rei non est nisi ignis praesens immediate ligno. Scilicet nisi sit in ipso aliqua actio, dicendum erit ideo combustionem existere, quia praesente igne Deus vult eam esse; ideoque ignem esse occasionem tantum effectus.

Praeterea spectetur corporum resistantia. Dubitari in primis posset utrum sit a parte rei aliqua vis, quae resistat. Nam effectus, qui ei tribuitur, eo redit ut impediatur corpus penetrare aliud corpus; atqui phaenomenon hoc reale esse posset propter solam physicam impossibilitatem quod duo corpora sint simul in eadem parte spatii, quam physicam impossibilitatem auctor naturae statuerit, ut communicatio motus sive activitas unius corporis in aliud esset possibilis. Verum quia, cum fieri potest, phaenomena naturalia ita sunt explicanda, ut eorum ratio proxima in ipsa natura dicatur esse; hinc physica haec impossibilitas ex ipsa natura corporum repetenda videtur. Repeti autem ita solet, ut naturalis quaedam vis in corporibus supponatur qua resistant; substantiam enim sine aliqua propria vi concipere non possumus.

Sunt proinde corpora praedita vi qua resistant. Ponatur itaque haec vis. Sint ergo duo corpora A et B, aequali vi resistendi praedita, A vero in motu existens impingat in B; resistantia enim non exeritur nisi cum corpus aliquod

existens in motu impingit in aliud corpus. In resistantia B triplex effectus considerari potest: 1° resistit *penetrare conanti* impediens ne extensio A commisceatur extensioni suae; 2° resistit *mutanti suam figuram*, eam saltem recuperando; 3° resistit *impellenti* reagendo contra reactione aequali actioni. Hic triplex effectus non postulat distinctas vires, sed una alio et alio modo omnes producere potest; nam hi effectus nullam oppositionem ad invicem habent. Iam vero exercitium activae resistantiae entis B estne aliquid aliud praeter ipsam vim resistendi, et passivam resistantiam quam experitur A, posito utriusque contactu? an his solis elementis reapse continetur? Videri potest vis, cum actu resistit, non eodem modo intrinsece se habere ac cum non resistit; qui diversus modus, quandoquidem rem penitus introspicere non licet, vocari potest *nisus*. Sane notio vis id postulare videtur; si enim vis eodem modo intrinsece se habet in actu ac in potentia, ideo dicenda erit resistere e. g. penetrare conanti, quia realitas eius talis est, quae penetrari non possit; ideoque haec vis in actu secundo eo redit ut realitas eius reperiatur opposita urgenti. Si enim nulla est in ipsa operatio, non alio modo resistere potest. Verum tunc activitas non remanet nisi nomine tenuis. Aliud enim est naturam aliquam talem esse ut aliquid non possit pati, sicut simplex nequit corrumpi, aliud activitate sua, sive *ἐνεργεία* id impedire. Et re quidem vera activitas non est tantum ratio ontologica cur praeter se aliquid sit, nam omnis causa est huiusmodi ratio, activitas autem propria est causae efficientis; speciali ergo modo activitas est ratio effectus extra se, qui modus specialis sine aliqua eius operatione concipi nequit. Hac enim ablata, effectus resultare dicendus erit ex immediata praesentia vis cum subiecto apto; atqui id causae quoque materiali et formali commune est. Quare vel relinquendus est conceptus iste vis, ac vis nomen eo tantum sensu adhibendum, quo physici rationem alicuius phaenomeni, licet ignotam sibi, vim vocant, vel eo retento, quod ipsius proprium est, tribuendum est illi. Atque haec operatio in ente simplici resistente (si corpora dicantur coalescere ex atomis,

quae simplicia entia sint, et virtualiter extensa, ut in Cosmologia declarabitur) non difficile concipi potest. Cum enim aliud ens A penetrare conatur, vis entis B qua se extendit spatiumque occupat, urgere illud debet ne penetret, quandoquidem penetratio per se possibilis est in ente simplici, solaque vi prohibetur; cum ens A terminos eius activitatis mutet, se explicare rursus B debet ut priores terminos acquirat; ex hac autem duplici operatione, vel altera tantum reactionis phaenomenon oriri potest. Et haec quidem pro hac sententia.

Verum si res penitus inspiciatur, facile constabit demonstrationem nullam his contineri. Sane 1° nihil dicitur aut dici potest quoad causas immanenter agentes, in quibus praeter activitatem et actum qui est effectus ab ea procedens, nihil aliud designari potest praeter realem dependentiam huius actus ab agente. Quod spectat ad causas actione transeunte agentes, vel hae causae sunt corpora, vel sunt spiritus. Iam vero corpora non agunt nisi movendo et tangendo, ut ait S. Thomas (I p. q. XLV a. 5) sive terminus actionis sit solum motus alterius, sive aliquid aliud: id enim modo ad praesentem quaestionem non spectat, in qua habitudinem agentis ad patiens consideramus. Spectetur ergo corpus agens in aliud, h. e. movens aliud. Corpus non movet aliud corpus, nisi ipsum corpus movens sit in motu. Hoc principium eatenus in dubium vocaretur, quatenus supponeretur corporibus inesse specialem vim qua possent in aliis determinare motum, licet ipsa quieta manerent. Haec autem suppositio 1° nulla experientia confirmatur; imo 2° omnis experientia ostendit corpora cum movent alia corpora, licet quae movent sint animata, moveri et ipsa; porro hac in re experientia plurimum valet; specialis enim modus agendi corporum nequit a priori determinari, cum natura corporum non sit nobis admodum nota. 3° Haec suppositio nulla ratione probatur, nam eatenus probari posset quatenus necessaria esset ad activitatem corporum explicandam et tuendam; atqui ea activitas, quae competit corporibus movendi alia satis explicatur et defenditur sine hac vi, quae citra motum mo-

ventis agat, ut suo loco demonstrabitur, et hic quantum satis est indicabitur. 4° Haec suppositio ipsi Aristoteli repugnat: si enim corpus in quiete manens movere aliud potest, nequit amplius ex motu colligi existentia alicuius motoris immobilis incorporei extra mundum sensibilem. Itaque corpus non movet aliud, nisi ipsum movens sit in motu.

In corpore ergo movente haec considerari possunt 1° realitas corporis, 2° vis eius resistendi, quae est conditio ut movere possit; nisi enim alterius corporis penetrationem impediat, ipsum non movebit; 3° motus eius, 4° contactus cum alio corpore pariter resistente, 5° tandem motus huius. Iam vero si spectantur ea quae in corpore movente pertinent ad actum primum completum, liquet ad hunc statum pertinere quoque motum corporis moventis; fieri enim potest ut in motu existat, quin aliud corpus moveat, si nullum tangit: nondum est ergo in actu secundo; existente vero alio corpore quod tangit, tunc fit in actu secundo movens, determinans motum alterius corporis. Determinat autem motu suo, qui actus quidam est eiusdem corporis moventis. Quare utrumque heic obtinet, nempe quod praeter passionem sive effectum ad extra sit in subiecto agente aliquid, quod effectum producit, et quod praeter causam in actu primo completo et eius effectum nihil sit aliud quod a causa procedat eique inhaereat, quo agens in actu secundo constituatur: nam ille motus corporis pertinet ad constitutionem causae in actu primo: causa enim motus est corpus in motu. Porro notandum est motum hunc corporis moventis non esse actum immanentem, quia est in eo determinatus ab alio agente, et ideo non est actus qui maneat in eo a quo procedit.

Si autem corpus, quod movet aliud, sit animatum, motus corporis moventis est actus immanens, quatenus principium eius adaequatum est anima simul et corpus, sive est compositum, in quo actus manet. Hic tamen motus immanens est complementum actus primi causae moventis ad extra, non secus ac diximus de aliis corporibus moventibus.

Ad resistantiam vero quod spectat; advertimus eius exercitium concipi a nobis ex analogia conatus nostri contra

impedimenta. Non est tamen par ratio; quia conatus noster est quidam actus vitalis. Nihilominus si consideretur id quod hic nisus in corpore esse potest, liquet quod nisus, sive ἐνεργεια huius vis est talis, ut subiective haberi possit, etsi non sit obiectum cui resistatur; quemadmodum et nos conatum quemdam exercere possumus, tanquam ad conflictum nos praeparantes, quin adhuc aliquid actu nos urgeat: id vero nos docet huiusmodi nisum, qui vi resistendi tribuitur, spectare ad actum primum; potest enim esse sine actu, seu effectu ad extra: ergo.

Et sane ut vera sit causalitas causae, eiusque activitatis exercitium habeatur, non opus est ut causa in actu secundo differat a se ipsa in actu primo per aliquid a se procedens, sibi inhaerens. Etenim ut exercitium activitatis habeatur, requiritur ut heic et nunc vis causae sit ontologica ratio cur aliquid sit; iam vero causa habet ex se ut possit esse talis ratio, dummodo in opportunis adiunctis ponatur: cum ergo ea adiuncta adsunt, ipsa vis determinat effectum, et sic dicitur agere. Determinat autem effectum per id tantum quod ipsi competit in actu primo; nam determinat eo quod est vis; est vero vis completa cum in actu primo existit. Nec aliquid, quod ei superaddatur in actu secundo, quidquam conferre potest. Nam quidquid sit, erit realitas quaedam: iam vero vel haec est vis quaedam, vel non; si est vis, habemus duas vires loco unius; si non est vis, quid facit? Imo nec potest illud admitti. Nam istud superadditum esset aliquid a vi procedens, et in ea manens, utpote actio eius; scilicet omnis vis foret vis immanenter agens, et in facultatibus immanenter agentibus duplex haberetur actus immanens, puta intellectio, et actio qua ipsa producit; quae absurda satis sunt. Itaque exercitium activitatis ex his elementis dicendum est coalescere; activitate scilicet causae, adiunctis opportunis quibus ad operandum excitatur: effectu, qui iis in adiunctis ab ea procedit; ideoque eo redit exercitium activitatis sive actio causae ut sit realis determinatio effectus, vel realis dependentia huius a causa. Complectitur proinde et aliquod elementum abso-

lutum, h. e. causae activitatem, et opportuna adiuncta, et aliquod elementum relativum, nempe habitudinem causae ad effectum. Quocirca et actio spiritus transeunter agentis, puta cum corpora movet, non est ulla realitas ipsi inhaerens, praeter activitatem eiusdem in actu primo.

DEMONSTRATIO III. PARTIS. Quaeritur quaenam sit propria ratio actionis transeuntis. Vidimus actionem non esse aliquid realiter superadditum activitati in actu secundo, eique inhaerens. Quocirca actio immanens non est realiter nisi facultas et actus ab ea procedens et in ea manens; formaliter vero est determinatio actus vi facultatis, sive processio seu dependentia processionis actus a facultate. Cum actus maneat in facultate, liquet actionem eius in ea esse et manere. At quoniam effectus actionis transeuntis est extra agens, quaestio esse potest ubi sit actio eius, an scilicet in agente, an in subiecto quod patitur. Dici quidem solet actionem hanc non esse *realiter* nisi ipsum effectum h. e. passionem inductam in subiecto, prout ea procedit a causa: ideoque *formaliter* esse quandam relationem realem huius effectus ad causam, relationem nempe emanationis seu dependentiae huius effectus ab hac causa. Ut haec dependentia effectus a causa sit aliquo modo distincta a causa, exigit Suarez effectum, qui fit ab aliqua causa, posse fieri etiam ab alia; sic enim dependentia eius ab hac causa est ei accidentalis: et ita distinctione modali distinguitur dependentia, sive actio ab effectu (M. D. XLVIII, S. 2^a). Verum 1° ea distinctio modalis nulla est, ut vidimus in Th. XVI: 2° aegre quoad actus immanentes (doctrina enim Suarezii universalis est, et eos quoque complectitur) concipies cogitationem hanc meam potuisse ab alio intellectu procedere: 3° etsi ea dependentia non sit huic effectui accidentalis, semper verum est, imo magis, illum effectum ab hac causa procedere, et pendere. Quapropter quamvis non negemus eundem effectum externum posse a pluribus et diversis causis fieri, non videmus tamen necessitatem huius rei, ut dependentia effectus ratione (quod tantum fieri potest) distinguatur ab effectu ipso.

Cum actionem veteres non distinguerent realiter ab